

Кенже мектеп курагындагы балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү

Балалык – бул инсандын калыптануусудагы эн маанилүү этап. Адамдын келечекте толук кандуу инсанга айлана турган уникалдуу өзгөчөлүктөрүнүн жана касиеттеринин көпчүлүк бөлүгү ушул мезгилде калыптанат. Анан албетте, адамдын тарбиясына жана билим алуусуна мектептеги билим берүү эң негизги ролду ойнойт. Адам мектептен коомдогу негизги эрежелерди, ар кандай социалдык нормаларды, талаптарды үйрөнүп, биринчи жолу өз алдынча жаңы нерселер менен таанышат. Бул учурда балдар мектепке алгачкы кадам жасап, өмүрүндө биринчи жолу «окуучу» деген социалдык статуска ээ болуусу алар үчүн канчалык татаал жана жоопкерчиликтүү кадам экенин түшүнүүбүз зарыл.

Балалыктагы жана башка курактардагы адамдын өнүгүү өзгөчөлүктөрү тууралуу психологиялык, педагогикалык маселелерди изилдөөгө арналган көптөгөн адабияттар иштелип чыккан. Ж.М.Жумалиева., К.М.Кожогелдиева., Н.Н Палагина., Г.С.Абрамова., Т.В Склярова., В.С. Мухина сыяктуу бир катар авторлордун эмгектери ар түрдүү курактагы окуучулар менен иштөөнүн өзгөчөлүктөрүн жакшыраак билип, түшүнүүгө жардам берет.

Кенже мектеп курагы – баланын 6-7 жаштан баштап 9-10 жашка чейинки курагы. Бул курак анын коомго ылайыкталышындагы биринчи кадамдарын жана олуттуу өзгөрүүлөрдүн курагы болуп эсептелет. Бул мезгилде баланын окуу ишмердүүлүгүндөгү биринчи кыйынчылыктарын жеңүү үчүн койгон кадамдарын колдоп, жардам берүү маанилүү.

Э.Эриксондун концепциясына ылайык, 6 жаштан 12 жашка чейинки курактагы баланы эмгекке үйрөткөндө, балада эмгектенгенге кызыгуу пайда болуп, бир нерсени жасагысы келет. Бул куракта кенже мектеп окуучулары ар кандай иш-чараларга катыша алышат, бирок билим алуу ишмердүүлүгү биринчи планда болот.

Ушул куракта балада бардык таанып-билүү процесстери интенсивдүү өнүгөт:

1) **Көңүл буруу** – адамдын аң-сезиминин белгилүү бир объектиге багытталышы. Көңүл буруу окуучунун заттарды жана кубулуштарды так, туура кабыл алып, ой жүгүртүп, эске тутуусун камсыз кылат. Кенже мектеп курагындагы окуучуда эрксиз

көңүл буруу басымдуу, анткени аны бардык жаңы нерселер кызыктырат. Бирок, бул мезгилде окуучу жаңы маалыматка көңүл буруп, мугалимдин айткандарын, көрсөткөндөрүн көңүлүнө түйүп, эстеп калуусу маанилүү. К.Д. Ушинский кенже мектеп окуучуларындагы балдарда эрктүү көңүл буруунун өнүгүшүнө чоң маани берген. Көңүл буруу – тышкы дүйнөдөгү бардык нерселерди адамдын ички сезимине киргизүүгө мүмкүндүк түзгөн каалга, - деп жазган К.Д.Ушинский.

2) **Кабыл алуу** – баланын айланасындагы тааныш жана жаңы нерселерди таанып, айырмалай алышы үчүн керек. Кенже мектеп курагындагы баланын кабыл алуусуна мектептеги окуу таасир этет жана көрүү жана угуу аркылуу кабыл алуунун өнүгүүсүнө шарт түзөт. Кенже мектеп курагындагы окуучу башка заттардын фонунда ачык көрүнгөн объектинин маанилүү өзгөчөлүктөрүн бөлүп карайт, бирок заттардын маанилүү касиетин толук кабыл алууга даяр эмес. Мисалы, желектин түсүн кабыл алып, анын формасын, маанилүү өзгөчөлүгүн бөлүп бере албайт. Кенже мектеп окуучусунун кабыл алуусу ийгиликтүү өнүгүш үчүн, чоңдор ар кандай мисалдарды, сүрөттөрдү, схемаларды, жазууларды жана башка нерселерди колдонуп түшүндүрүшү зарыл.

3) **Эс тутум** - баланын акыл-эсиндеги өзгөчөлүктөрүн өнүктүрүүдө маанилүү ролду ойнойт. Эс тутум – татаал таанып-билүүчү процесс, бул процессте балага таасир эткен нерселер гана эмес, өткөн мезгилдеги окуялар, өздөштүрүлгөн билимдер да маанилүү. Эс тутум инсандын психикалык турмушун аныктоочу мүнөзгө ээ болгондуктан, баланын психикасынын өнүгүүсүндө эсинде сактап калуу процесси маанилүү. Мектептеги системалуу окуунун таасири менен окуучу ар түрдүү деңгээлдеги окуу материалын өздөштүрүп эсине сактайт. Кенже мектеп курагындагы бала ар кандай механизмдерди жана ыкмаларды колдонуп, материалды ойлонуп жаттап алууну үйрөнүшү зарыл – материалды жөнөкөй жаттап алгандан баштап, ассоциация ыкмасын колдонуу менен.

4) **Сүйлөө жана ой жүгүртүү** - баланын мектепке чейин сүйлөө чеберчилигин өркүндөтүү өзгөчө ролду ойнойт. Эгерде кенже мектеп курагындагы окуучунун сүйлөө деңгээли тийиштүү деңгээлде өнүккөн болсо, анда анын калган акыл-эс жөндөмдөрү көйгөйсүз өнүгөт. Ошондой эле бул жерде баланын ой жүгүртүү жөндөмүнүн болушу, алынган маалыматты түшүнүүнү жана анализдөөнү, тиешелүү кырдаалда колдоно билүүсү маанилүү.

Бул курак социалдык чөйрөнүн кенендиги менен мүнөздөлөт, балага мугалимдер жана ата-энелер тарабынан анын жүрүм-турумуна көбүрөөк талаптар коюла баштайт. Эгерде балада окууга болгон кызыгуу жана мектептен билим алууга

болгон мотивация жаралса, анда анын мүнөзүндө жоопкерчилик жана эрк сыяктуу сапаттар калыптанат.

Бул мезгилде баалоо системасында – өзүн-өзү баалоо, башкалардын сый-урматы, мактоосу эн чоң ролду ойнойт.

Кенже мектеп курагындагы балдар балдар чоңдорго көбүрөөк ишенет жана башкалардан мактоо угуу аларга өтө маанилүү.

Эгерде баланын жасаган аракеттерин чоңдор колдоп, кубаттап турбаса, алардын келечектеги ийгиликтерге болгон мотивациясы төмөндөйт. Балдар чоңойгон сайын, болжол менен 3-4-класска келгенде, мугалимдердин жана ата-энелердин кадыр-баркы акырындап төмөндөп, алар үчүн досторунун жана классташтарынын пикири биринчи орунга чыгышы мүмкүн.

Бул мезгилдерде биринчи формалдуу эмес топтор пайда болуп, айрым балдар ал топтордо лидер болуп башташат, ал эми айрымдары алардан четтеп калышат.

Мугалимдердин жана социалдык педагогдордун класс менен туура иш алып баруусунун натыйжасында, кенже курактагы окуучулардын арасында бири-бирине болгон сый урмат мамилелер түзүлүп, аны менен катар окуучулардын ортосундагы чыр чатактардын саны азая баштайт.

Мектептин окуучусу болгондон кийин баланын өзүн-өзү баалоосу да кыйла өзгөрүүлөргө дуушар болот.

Эгерде баланы башка балдар шылдыңдап же мугалим балага карата өтө катаал мамиле жасаган жагымсыз атмосфера пайда болсо, анда баланын өзүн-өзү баалоосу кескин төмөндөп, анын кесепетинен инсандык көйгөйлөр пайда болушу мүмкүн.

Ошондуктан, башталгыч класстын окуучулары менен иштөөдө жумшак, достук мамиле кылып, колдоо көрсөтүү маанилүү – мындай жол менен сиз бала менен тыгыз байланыш түзүп, адекваттуу өзүн-өзү сыйлоо сезимин калыптандырууга жардам бере аласыз.

Ошондой эле, кенже мектеп курагында балдардын тартипти сакташы жана өзүнүн эркин калыптандыруу – анын инсандык өнүгүүсүндө маанилүү аспект болуп саналат.

Бул куракта бала бардык чоңдордун жүрүм-турумунан үлгү алат (ата-энеден, мугалимдерден), андыктан аларга ар кандай кырдаалдарда өзүн кандай алып жүрүү керектигин көрсөтүү маанилүү. Бул мезгилде маанилүү жагдай - сиз балага туура нерселерди айтып эле тим болбостон, аны өзүңүздүн жүрүм-турумуңузду мисалында дагы көрсөткөнүңүз зарыл. Болбосо, бала сиздин сөзүңүзгө көңүл бурбай калат.

Балдарды кыйынчылыктардан алыстоого чакырбастан, ийгиликтүү болууга үйрөткөнүңүз маанилүү. Антпесе, бала бойго жеткен убакта өзүнө өзү ишенбей, бүт өмүрүндө жеңилип калуудан коркуу сезими калыптанып калат. Демек, кенже мектеп курагы адамдын бүтүндөй инсандык сапаттарынын өнүгүшү үчүн эң маанилүү курак экендигин ар дайым эстен чыгарбоо керек.

Эгерде сиз башталгыч класстын окуучуларынын көйгөйлөрүнө тийиштүү көңүл бурбасаңыз, алардын психологиялык өзгөчөлүктөрүн билбесеңиз, анда баланын бүтүндөй психикасына олуттуу зыян келтирип алышыңыз мүмкүн.

Адабияттар:

- Ж.М.Жумалиева., К.М.Кожогелдиева. Курактык өнүгүү психологиясы.- окуу куралы. - Б.:2008.
- Мухина В.С. Возрастная психология. – 4-е изд., - М.,1999.
- Палагина Н.Н. Психология развития и возрастная психология: учебное пособие для вузов. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005.
- Шаповаленко И.В. Возрастная психология. – М.: Гардарики, 2005.